

Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı

“Məhşər” romanına avtobioqrafik prizmadan baxış

Ülvi Mikayılov

Bakı Dövlət Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: ulviaydin.m@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə “Məhşər” romanı haqqında ümumi məlumat verilmiş, əsərlə bağlı müxtəlif tədqiqatlara istinad edilərək yeni mülahizələr irəli sürülmüşdür. Burada “Nəsimi” filminin ssenarisinin 1973-cü ildə İsa Muğanna tərəfindən qələmə alınmasına, onun yazılmasında Rəsul Rzanın Suriyadan gətirdiyi Nəsimi ilə bağlı materialların böyük əhəmiyyətinə diqqət yetirilmişdir. Tədqiqatın obyektini “Məhşər” romanında avtobioqrafizm yaradılışı olduğundan, əsasən İsa Muğannanın tale və xarakterindən irəli gələn müəyyən məqamların Nəsimi obrazında əks edilməsi istiqaməti araşdırılmışdır. Məqalədə vurğulanır ki, Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi Şirvanşah İbrahim və Teymurilər dövlətinin hökmdarı Əmir Teymurla görüşlərində dünyanın qorxu deyil, elm üzərində bərqərar olduğunu diqqətə çatdırır. Nəticə etibarlı ilə şair fikirlərini hökmdarlara isbat edə bilir. İsa Muğannanın da həyatında buna bənzər hadisə baş vermişdir. Muğanna sovet rejiminin haqsız və əsassız tənqidlərinə qarşı çıxaraq qələminin, düşüncəsinin gücü ilə mübarizə aparmışdır. Əmir Teymurun Nəsiminin fikirlərinə inanması göstərir ki, elm və bilik ən böyük gücə malikdir. Hər bir insan yaşayış tərzini və həyatını qurmaq üçün elmə istinad edərsə, qorxu altında deyil, həyatını dərk edərək yaşayar.

İsa Muğanna Nəsimi düşüncəsindən və yaradıcılığından bəhrələnməklə, şairin “Məhşər” romanında yaradılan obrazında avtobioqrafik məqamları da böyük məharətlə əks etdirmişdir.

Açar sözlər: İsa Muğanna, “Məhşər”, avtobioqrafizm, Nəsimi, hürufilik, tarixi roman

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 07.07.2021; qəbul edilib – 16.07.2021

View to the “Mahshar” novel from the autobiographical prism

Ulvi Mikayılov

Baku State University. Azerbaijan.

E-mail: ulviaydin.m@gmail.com

Abstract. This article provides with the general information about “Mahshar” novel, there are some references for various studies related to this novel and also it was made some assumptions. The article brings to notice that the scenario of “Nasimi” movie was written by Isa Muganna in 1973, and the materials about Nasimi brought by Rasul Rza from Syria were of great importance. As long as the subject of this research is the creation of autobiography in the novel “Mahshar”, it was studied the reflection of some certain moments arising from Isa Muganna’s fate and character in the image of Nasimi. It is emphasized in the article that Azerbaijani poet Imadeddin Nasimi in his conversations with Shirvanshah Ibrahim and the ruler of the Timurid Empire notes that the world is based on science, not on fear. Hence the poet is able to prove his own point of view to rulers. The similar case happened in Isa Muganna’s life. Isa Muganna fought with his pen and thoughts arguing against wrong and unfair criticism of the Soviet regime. Amir Teymur’s faith in Nasimi ideas shows us that the science and knowledge have the greatest power. Each person lives not with fear but with understanding of his life when he turns to science in order to build his way of life and existence.

Notwithstanding the fact that Isa Muganna drawn inspiration from ideas and works of Nasimi, with great skill he showed his autobiographic moments in the image of the poet in novel “Mahshar”.

Keywords: Isa Muganna, “Mahshar”, autobiography, Nasimi, hurufism, historical novel

Article history: received – 07.07.2021; accepted – 16.07.2021

Giriş / Introduction

“Məhşər” romanı İsa Muğannanın yaradıcılığında körpü rolunu oynayan tarixi-fəlsəfi əsərdir. Məlum olduğu kimi “Məhşər”ə qədər yazdığı əsərlərdə ədib xalqın güzəranını, kənd camaatının yaşam tərzini, milli adət ənənələrini daha çox önə çəkirdi. Sovet rejimi yazıçı düşüncəsinə müəyyən sərhədlər qoysa da, İsa Muğanna bu sərhədləri aşır, fikir və düşüncələrini avtobioqrafik obrazların dili ilə oxucusuna çatdırırdı. Tarixi fəlsəfi roman olan “Məhşər”in yazılmasıyla Muğanna düşüncəsində və yaradıcılığında yeni işartılar duyulmağa başladı. “Məhşər”dən başlayaraq, Muğannanın sənətkar məharətində xəlqiliklə bərabər, bəşəriyyət də yer alırdı. Romanın əsas obrazı böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimidir. Ədib Nəsimi ilə bərabər, onun mürsədi olan Fəzlullah Nəiminin, Azərbaycanın dövlətçilik tarixində böyük rolu olan Şirvanşahlar dövlətinin hökmdarı İbrahim Dərbəndinin, dünya fəatehi Əmir Teymurun obrazlarını son dərəcə ustalıqla yaratmışdır. Bu əsər İsa Muğannanın İsa Hüseynov imzasıyla yazdığı sonuncu ədəbi nümunə olsa da, “Məhşər”in yazılmasıyla Muğannanın yaradıcılıq fəaliyyətində yeni dönmə başladı.

Əsas hissə / Main Part

“Məhşər” Muğannanın zühuru üçün bir ərafə oldu. Bu romanda Nəsiminin gerçək obrazını yaratmaq üçün hürufi fəlsəfəsinə, gizlin elmlərə (ezoterik bilgi) dərinləndirən nüfuz etməsi yazıçının təfəkkürünün daha dərin qatlarını açdı və nəticə olaraq rəasional İsa Hüseynov yerini irrəasional təfəkkürlü Muğannaya verməli oldu. “İdealdan başlayaraq bəşəri düşüncələr və tarixi məqamlar İsa Muğannanın bədii nəsrinə üçün əsas lövhəyə çevrildi. Muğanna “Məhşər” romanını yazmadan öncə Ümummilli lider Heydər Əliyevin tapşırığı ilə 1973-cü ildə “Nəsimi” filminin ssenarisini qələmə almışdır. Ssenarinin yazılmasında Rəsul Rzanın Suriyadan Nəsimi ilə bağlı gətirdiyi materialların böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Heydər Əliyev tərəfindən yüksək dəyərləndirilən bu iş yazıçını daha da ilhamlandırmış, ədib 1979-cu ildə “Məhşər” romanını “Nəsimi” adı ilə çap etdirmişdir. Əsər çap edilən dövrdə yazıçı, ədəbiyyatşünaslarla bərabər, tarixçilərin də tənqid hədəfinə çevrilmişdir. Amma bununla yanaşı, roman haqqında müsbət fikirlər də az yazılmırdı. Hələ o dövəndə professor Akif Hüseynov yazırdı ki, romanda “... tarixi düşüncənin dərinliyinin hazırda nəsrimiz üçün əhəmiyyəti böyükdür, çünki son illərdə bir sıra elə əsərlər yaranmışdır ki, bunlarda tarixi həqiqət zəif nəzərə çarpır” [3, s.33].

Əməkdar elm xadimi akademik İsa Həbibbəyli Nəsimi haqqında yazdığı “Cahana sığmayan Azərbaycan şairi” adlı kitabında “Məhşər” romanına yüksək dəyər verərək qeyd edir ki, “Xalq yazıçısı İsa Hüseynovun İmadəddin Nəsimidən bəhs edən “Məhşər” romanı Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman janrının ən yaxşı nümunələrindən biri kimi qəbul olunur” [2, s.38]. Roman yazıldığı dövrdə və yazılmasından 40 il sonra da böyük alimlər tərəfindən yüksək dəyərləndirilir ki, bu da İsa Muğannanın sənətkar düşüncəsinin aktuallığının və bəşəriyyətinin bir nümunəsidir.

Romanı yazmadan öncə ədib xeyli araşdırmalar aparmış, Nəsiminin yaradıcılığıyla yaxından tanış olmuşdur. Eyni zamanda, Şirvanşahlar dövlətinin tarixini, Əmir Teymurun şəxsiyyəti ilə bağlı faktları oxuyub öyrənmişdir. Tarixi həqiqətlərlə yazıçı təxəyyülünün vəhdəti nəticəsində tarixi fəlsəfi əsər olan “Məhşər” romanı ərsəyə gəlmişdir. Muğanna romanda Nəsimi obrazının təmsalında özünün xarakter və düşüncəsindən irəli gələn avtobioqrafik cizgiləri əks etdirmişdir. Nəsi-

mi obrazının “Məhşər” romanında yer alması cəsarətli, möhkəm iradəli, bitkin xarakterli azərbaycanlının portretinin əksidir.

Milli-tarixi keçmişin bütöv bir mərhələsinin bitkin obrazını təqdim edən əsərdə yazıçı həyəcanının müasir mətləb və məna ifadə etdiyi görünür [9, s.340].

İsa Muğanna əsəri qələmə alarkən obraz yaradılışında tarixi həqiqətlər ilə yazıçı təxəyyülü avtobioqrafik elementlər vəhdətini əsas götürmüş, romanın süjet xəttinin gedişində klassik və müasir ənənələri paralel sərgiləməklə əsərin tarixiliyini, müasirliyini və aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Yazıçı bildirirdi ki, “Ədəbiyyat tarixdir, tarix isə hər şeydir” [5, s.323].

İsa Muğanna “Məhşər”dən sonra yazdığı bütün əsərlərdə tarixi faktlara və hadisələrə geniş lövhələr ayırırdı. Ədibin son dövərdə yazdığı “İlan dərəsi”, “Qırx kisə qızıl” və “Söz yarası” povestlərində də müəyyən mənada tarixilik, milli və bəşəri düşüncələrin fonunda diqqətə cəlb edilir.

“Məhşər” romanında Nəsiminin Şirvanşah hökmdarı İbrahimlə və Əmir Teymurla görüşləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müəyyən məqamlarda Nəsimi şəxsiyyətində Muğanna xarakterinin çalarları aydın sezilir. Əsərdən məlum olur ki, Nəsimi Şirvanşah hökmdarını söhbətin əvvəlində Fəzlin laməkan olduğunu deməklə təəccübləndirməyi bacarır və şah Nəsiminin danışmasını istəyir.

“Ustadımın məramı səninlə ittifaqdır. Teymurun əsarətindən qurtarmaq və Miranşah təhlükəsindən xilas olmaq üçün biz sənə hər cür kömək etməyə hazırıq...”

Ümdə şərtimiz şah və şahın bahadırları gərək hürufi elminə istinad etsinlər... Biz Allahın yox, yalançı “lailahəilləllah”ın inkarına durmuşuq” [8, s.37-39].

Əslində Nəsimi və İsa Muğanna Allahı inkar etmir. Muğanna son müsahibələrinin birində “vicdan dinin hamısıdır” deməklə insanın birinci növbədə öz daxilini saflaşdırmasına işarə etmişdir. İsa Muğanna Nəsimi yaradıcılığını dərindən araşdırdığı üçün şairin təsiri Muğannanın düşüncə və yaradıcılıq bioqrafiyasında geniş mənada hiss olunur.

Professor Xalid Əlimirzəyevin yazdığı kimi “Romanda təsvir olunan Nəsimi tək-cə qorxmaz, mübariz bir əməlpərvər hürufi ideyalarının canlı timsalı, təbliğatçısı deyil, həm də öz şəxsi siması, fərdi psixoloji aləmilə seçilən, yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik bir insandır” [1, s.341].

Yazıçının romanda, xüsusilə Nəsimi obrazını mükəmməl yaratmasında tarixi həqiqətlərin, Nəsimi yaradıcılığının və şəxsiyyətinin rolu olmaqla bərabər, Muğannanın xarakter və düşüncə etibarı ilə şairin xarakterinə uyğunluğu da vacib məsələdir.

Nəsimi İbrahimlə söhbətinin gedişində bildirirdi ki, həqiqət cümlə aləmdədir, aləm zərrələrdən ibarətdir. Hər bir zərrənin öz bətnində xəlp etmək qüdrəti var. Hər xəlp edən bilənə Allah demək olmaz. Çünki Allah Kamil deməkdir. Kamillik isə yalnız insana xas olan şeydir. Bu fikirdən belə qənaətə gəlmək olur ki, Allah hər kəsin ürəyində olmalıdır. Allahdan qorxmaq yox, onun varlığını dərk etmək lazımdır. Kamilliyin insana xas olmasını deyən şair ona işarə edir ki, Kamil insan Allahın buyurduğu düz yolla getməlidir. Yəni Allahın dərk edən kəs qorxdığı üçün yox, vicdanının təmiz olması üçün heç bir kəsə zərər yetirməməlidir. İsa Muğanna isə insanları saflaşmağa səsləyir. Buna görə də “SafAğ” elminin dünyada yayılmasını istəyirdi. Mahiyyət etibarı ilə kamil və saf insan anlayışlarının məqsədi eynidir. Həm Nəsimi, həm də İsa Muğanna insanları cəhalətdən və qorxudan uzaq duraraq elmə istinad etməyə çağırırdı. Ədəbiyyatşünas alim Sevinc Qocayeva yazır. “İnsanın gücü bilgisindədir, Nəsiminin mənsub olduğu hürufilik təlimində də elm və idrak xüsusi önəm kəsb edir. Nizamiyə görə, Kamil insan həm qəlbi, həm də zəkası ilə bəşəriyyətə xidmət edən kəslərdir” [6, s.112]. Göründüyü kimi, XII-XIII əsrlərdə yaradıcılıq yolu keçmiş Nizami yaradıcılığında insan düşüncəsini, idrakını və elmiliyi ön planda tutmuş, bu istiqamət ənənə halını alaraq daha sonra Nəsimi, Füzuli və XX əsrdə yaradıcılıq yolu keçmiş İsa Muğannanın əsərlərində də geniş mənada əks olunur. İnsan xarakteri və taleyi ədəbiyyatın əsas mövzusu, amma qeyd olunan elmi tərəfdən baxıldıqda fəlsəfi yük artır. Adı qeyd edilən ədiblərin yaradıcılığında da fəlsəfi yük daha geniş meydan almışdır.

İstər Nəsiminin, istərsə də Muğannanın yaradıcılığında bəşəri ideyalar geniş yer tutur və insanları əməldə bəşəri ideyaları yaşatmağa çağırırdı. İbrahim Nəsimiyə qılınc tutan əl lazım olduğunu deyərkən, şair cavabında bildirir ki, “Mayası elmdən olmayan qələbə özülsüz binadır” [8, s.40]. İsa Muğannanın “İdeal” əsərinə diqqət yetirəndə görmək olur ki, Sultan Əmirli qardaşı oğlu

dəliqanlı Səmədə elm öyrənməyi məsləhət görür. Burada da müəyyən mənada avtobioqrafik izlər hiss olunur, çünki Səməd Əmirli obrazı da müəllif avtobioqrafiyasının müəyyən mənada aynasıdır. Nəsiminin Əmir Teymurla görüşü zamanı Muğanna bioqrafiyasının cizgiləri şairin obrazında əks olunur. Nəsimi mürşidini xilas etmək üçün Əmir Teymurla görüşməyə qərar verir. Şairin həyatı üçün böyük təhlükə olsa da onun möhkəm iradəsi, qətiyyəti, cəsarəti, elmi ona kömək oldu. Muğanna romanda şairlə hökmdarın görüşünü bədii cəhətdən böyük ustalıqla əks etdirmişdir. Nəsimi Teymurun görüşünə gələrkən qan içində olsa da (hökmdarın adamları ona işgəncə vermişdir) yenə də qətiyyətini itirmir. Teymurun ona yaxınlaşdığını görüb özündə güc tapıb “qalx ey Nəsimi, qalx ey haqq! – dedi və bu dəfə doğrudan da ayağa qalxdı. Kütlə vahimə ilə duruxdu...”

– “Həqqəm” deyib it kimi gəbərənlər çox olub, sən də ölürsən. Uzan və üzünü qibləyə çevir...

- Dayan, Əmir! məramımı sənə çatdırmayınca ölüm yoxdur mənə, – deyib Divə doğru adımladı” [8, s.232].

Div dedikdə İsa Muğanna Teymuru nəzərdə tuturdu. Yazıçı hökmdarı divə bənzətməklə onu nəhəng və qəzəbli təsvir edir, eyni zamanda divin beyinsiz və elmsiz olmağına işarə etməklə, hökmdarın cəhalətində ömür sürdüyünə eyham vururdu.

Böyük hökmdarın qarşısında Nəsimi iradəsini toplayıb məqsədindən dönməzliyini göstərən ilk qələbəsinə qazanmışdı. Şairin elmi, güclü idrakı ona imkan verdi ki, Divi, Divin öz silahı ilə əsir alsın.

“– Baş açmıram nə sirri xudasan! Gah mənə təzə qiblə göstərən rəhim diləyirsən, gah da müttəfiqlərinizlə hədələyirsən! Kütahını de: nə üçün gəlibsən?”

Sən bu qədər baş kəsirsən Əmir, kimin başını kəsdiyini bilirsən?... Qorxu törətməklə sən özünü məhv edirsən, Əmir. Vəliəhdin Cahangir qorxu qurbanı oldu. Digər vəliəhdin Miranşah qorxu əsirliyində diri ikən ölüdür. Sən özün, bu qədər qüdrətli cahangir xəndək arasında oturursansa, aşkar deyilmi ki özün də qorxu əsirisən” [8, s. 235-236].

Hökmdar bu sözlərdən qəzəblənsə də hiddətini boğmağa çalışdı və Nəsimiyə sual etdi:

“Qorxu üstündə bərqərar deyilmi, dünyamız?”

– Güclü, gücsüz insan yoxdur, Əmir! Cahil var, kamil var... Kamillər elm qüdrəti ilə qorxudan hali olurlar. O kamillərdən birisi sənin hüzurundadır. Bax gör üzümdə qorxudan bir əlamət tapırsanmı, Əmir?” [8, s.237].

Şairin hökmdar üzərində qələbəsi aydın görünürdü. Nəsimi düşüncələrinin qələbəsi eyni zamanda sözün, ədəbiyyatın, bütövlükdə elmin qələbəsi idi.

Buna bənzər hadisə İsa Muğannanın da həyatında baş vermişdir. İsa Muğanna yazdıqlarına görə partiya iclasında böyük və əsassız tənqidlərə məruz qalmış, qırx üç nəfərin böyük əksəriyyəti onun əleyhinə danışırmışdır. Haqlı olduğunu bilən ədib iradəsindən və haqq mövqeyindən dönmür. Partiya təşkilatçısı ona söz vermək istəməsə də, Muğanna təşkilatçıya sual verir:

“Partkom yoldaş desin görüm, mənim romanımın baş qəhrəmanının adı nədir? Əsər necə başlanır, nə ilə qurtarır?” [7, s.57].

Belə məlum olmuşdur ki, partiya təşkilatçısı həmin əsəri heç oxumamışdır. Muğanna haqsızlıqlara dözməyib iclası tərək etmişdir. Mehdi Hüseyn Muğannanın bu hərəkətini yüksək dəyərləndirir. Göründüyü kimi oxşar hadisələrdə qismən avtobioqrafik məqamlar vardır. Nəsimi hökmdara sözünü deməyi bacarır, Muğanna isə rejimin haqsızlığına göz yummur, əsərlərinin vasitəsi ilə mübarizəsini davam etdirirdi. Muğannanın həyatında bu hadisə 1961-ci ildə baş vermiş, ədib “Məhşər” romanını 1979-cu ildə qələmə almışdır. Yazıçı əsərlərində avtobioqrafizmlər yaratmaqla fikirlərini müəyyən dairələrə çatdırırdı.

Nəsimi Teymuru inandırmağı bacarır. “İnandırdın məni, inandırdın ki, Fəzlullah hər b niyyətdə deyil, amma onun mənə vurduğu zərəri heç bir hökmdar vurmayıb. Şahdan tələbim hökmdə qalır” [8, s.240]. Əmir Teymur Fəzlin daha çox zərər vurduğunu deməklə təsdiqləyir ki, elmin qüdrəti və gücü daha böyükdür. Hər bir müharibəni qazanmaq üçün yüksək ruh, silah təchizatı və ən ümdəsi isə bilikli baş lazımdır. Bu səbəbdən də bütün qazanılan zəfərlərin kökündə elm dayanır.

Nəsimi və Muğanna taleyi üçün ortaq olan məqamlardan biri də, onların qayğıkeşliyi idi. Muğanna romanda yazırdı ki, Fəzl son məktubunda övladlarını Nəsimiyə tapşırırmışdır. İsa Muğanna da “Həyatımdan səhifələr” adlı avtobioqrafik yazısında qeyd etmişdir ki, özünün və həyat yoldaşı Firuzə xanımın bacı, qardaşlarının qayğısını çəkmək onun çiyinləri üzərinə düşmüşdür. Daha bir avtobioqrafik çalar Nəsiminin Şirvanşah hökmdarı İbrahimə Fəzlin verdiyi kitabları hədiyyə etməsi ilə bağlıdır. İsa Muğanna da “İdeal” romanında vərəsə kitabların olduğunu yazır. Nəsiminin hökmdara hədiyyə etdiyi kitabların və Muğannanın “İdealda” yazdığı vərəsə kitabların yüksək elm daşıyıcısı olduğu vurğulanır.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi XIV-XV əsrlərdə düşüncəsi ilə bir çox stereotipləri yıxmağı bacarmış, Xalq yazıçısı İsa Muğanna da özünün fərqli və elmi düşüncəsi, fəhmi ilə bir çoxlarını heyrləndirmişdir. “Nəsimi yazığının ümumi yaradıcılıq kredosuna uyğun mənəvi saflığın və idraki qüdrətin ifadəçisidir” [4, s.304]. İsa Muğanna Nəsimini özünə ustad hesab edirdi. Bunu yazıçı “İsaHəq MusaHəq” romanında Rəşid Fətullayevin avtobioqrafik obrazında qələmə almışdır. Ədib “Məhşər” və sonrakı əsərlərdə Nəsimi ab-havasını oxucuya hiss etdirir. Yaşadığımız müasir dövrdə də aydın görmək olur ki, həyat elm üzərində qurulub. Hər bir müharibə və ya sülh də bilgin və dolğun düşüncəli insanların elminə bağlıdır.

Ədəbiyyat / References

1. Əlimirzəyev X. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı: Nurlan, 2008.
2. Həbibbəyli İ. Cahana sığmayan Azərbaycan şairi. Bakı: Elm və təhsil, 2019.
3. Hüseynov A. Sənət meyarı. Bakı: Yazıçı, 1986.
4. İsayev K. İsa Hüseynovun romanlarında tarixilik və müasirlik (“Məhşər” romanı əsasında). Mədəniyyət dünyası, Elmi-nəzəri məcmuə, VII buraxılış. 2003.
5. Qədirlil T. İsa Muğannanın “Məhşər” romanında Əmir Teymur obrazı bədii və tarixi kontekstdə. Filologiya məsələləri, 2014, №5.
6. Qocayeva S. Allah-Aləm-İnsan münasibətlərinə Nizami bədii təfəkküründən və Nəsiminin sirr dünyasından baxış. İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyinə həsr olunmuş “Klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı: Dil, üslub, İdeya problemləri” adlı elmi konfransın materialları. Bakı, 2019.
7. Muğanna İ. İsa Muğanna xatirələrdə. Xan nəşriyyatı, 2018.
8. Muğanna İ. Seçilmiş əsərləri, 6 cildə, III cild. Avrasiya press, 2009.
9. Rəhimli T. İsa Hüseynovun bədii nəsr ədəbi-nəzəri fikirdə. Filologiya məsələləri, 2013, №2, 2013.

Взгляд на роман «Махшар» с автобиографической призмы

Ульви Микаилов

Бакинский Государственный Университет. Азербайджан.

E-mail: ulviaydin.m@gmail.com

Резюме. В статье дана общая информация о романе "Махшар", даны ссылки на различные исследования, связанные с произведением, выдвинуты новые соображения. Здесь было обращено внимание на то, что сценарий фильма «Насими» был написан Исой Муганна в 1973 году, а большое значение в его написании имели материалы о Насими, привезенные Расулом Рза из Сирии..

Поскольку объектом исследования является создание автобиографизма в романе «Махшар», то в основном исследовано направление отражения определенных моментов, вытекающих из судьбы и характера Исы Муганна, в образе Насими. В статье подчеркивается, что азербайджанский поэт Имадеддин Насими в своих встречах с Ширваншахом Ибрагимом и правителем государства Теймуридов Амиром Теймуром подчеркивает, что мир основан на науке, а не на страхе. Следовательно, поэт способен доказать правителям свою точку зрения. Подобное произошло и в жизни Исы Муганна. Иса Муганна боролся своим пером и мыслями, выступая против несправедливой и необоснованной критики советского режима. Вера Амира Теймура в идеи Насими показывают, что наука и знание обладают наибольшей силой. Каждый человек живет, понимая свою жизнь, а не в страхе, если он обращается к науке, чтобы построить свой образ жизни и свое существование.

Ключевые слова: Иса Муганна, «Махшар», автобиографизм, Насими, хуруфизм, исторический роман